

2. KAPITOLA

PRÁVO A MORÁLKA

- a) Význam základních pojmů: morálka, etika, právo.
- b) Rozdíly a shoda mezi právem a morálkou.
- c) Vztah práva a morálky: spojovací a oddělovací teze.
- d) Současné tendence v pojetí vztahu práva a morálky.

Literatura:

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia 1994; FULLER, L.L. *Morálka práva*. Praha: Oikoymenh, 1998; HART, H.L.A. *Právo, sloboda a morálka*. Bratislava: Kalligram, 2003; MACHALOVÁ, Tatiana. Morálka a právo. In: HARVÁNEK, Jaromír a kol. *Teorie práva*. 2.vyd. Plzeň: Čeněk, 2013, s.49-71; RICH, Arthur. *Etika hospodářství*. Praha: Oikoymenh, 1994; SMREKOVÁ, Dagmar; PALOVIČOVÁ, Zuzana. *Dvojnásobnost etických pojmů*. Bratislava: Filosofický ústav SAV, 2009; SOBEK, Tomáš. *Nemorální právo*. Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 9-38.

2.1 Význam základních pojmů: morálka, etika, právo.

Právo a morálka jsou pojmy označující dva různé normativní jevy. Povaha jejich vztahu a problémy, které z toho plynou, patří ke klasickým otázkám právní filozofie. Abychom lépe porozuměli, jakou roli sehrává tento vztah ve vývoji právního myšlení, je nutné věnovat pozornost výkladu základních pojmů.

2.1.1 Etymologický (původní) význam slov: morálka a etika.

Morálka¹

Z lat. slova „*moralitas*“; jeho slovní základ je odvozen ze slov „*mos*“ nebo „*moris*“, které původně znamená „*vůle*“. Později jde o vůli uloženou člověku bohem či panovníkem. Dnes ve významu = **mrav, obyčej, zvyk.**

Poznámka:

Slovo „*morálka*“ proniklo do českého jazyka pravděpodobně na základě Cicerova překladu Aristotelova díla o etice. Jako „*philosophia moralis*“ nazval část filozofie, která se zabývá obyčejí, zvyky. Cicero k tomu doslova uvádí: „...protože se vztahuje na obyčej, které Řekové nazývají „*ethe*“, budeme tuto část filosofie označovat jako část „*o morálce*“ (*de moribus*). Pro ty ale, kteří chtějí zdokonalovat latinský jazyk, bude vhodné ji označit za *filosofii morálky*.“

Viz k tomu CICERO, Marcus, Tullius. *O osudu*.

Etika²

Z řec. slova „*éthos*“, v plurálu *ethe, ethea*. Původní význam= místo pro dobytek (koně); místo, kde se dobytek zdržoval (pastvina, ohrada, stáj). Postupně obecnější význam = „*obvyklé místo pobytu*“ nebo „*místo, kde člověk bydlí a v němž je člověk zdomácněn*“; kde žije a chová se podle zvyklostí či tradice. Dnes používaný význam slova etika= **zvyk, návyk, obyčej, cvik.**

¹ Viz k tomu ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 1994, s.17.

² Převzato od RICH, Arthur. *Etika hospodářství*. Praha: Oikoymenh, 1994, s.15.

Poznámka:

Český překlad éthos odkazuje na známou Aristotelovu práci „Etika Nikomachova“. Aristotelés byl přesvědčen, že lidskou praxi lze rozumem (teoreticky) reflektovat a tak zdůvodnit, co je dobré a správné jednání. K tomu doslova uvádí: „*Je-li dvojí ctnost, jedna rozumová a druhá mravní, má ctnost rozumová vznik a vzrůst většinou z učení, proto potřebuje zkušenosti a času, kdežto ctnost mravní (éthiké) vzniká ze zvyku, odtud obdržela i jméno, které se jen málo odlišuje od slova „zvyk“ (ethos).*“

Viz k tomu Aristotelés. *Etika Nikomachova*. 3. nezměněné vydání. Praha:Rezek, 2009, s.45.

Z etymologického hlediska „**morálka**“ a „**etika**“ = **stejný význam (synonyma)**.

Z praktického hlediska používání obou slov „**morálka**“ a „**etika**“ = **různý význam**.

V našem společenskovo vědním prostředí panuje úzus, že mezi etikou a morálkou je významový rozdíl, jaký je mezi **vědou a jejím předmětem nebo mezi poznáváním a objektem poznání; etika je označením vědy a morálka je jejím předmětem**.

Poznámka: V anglicky mluvících zemích není významový rozdíl mezi *etikou* a *morálkou* tak striktní. Etice je připisován jak význam akademické disciplíny, tak může být i označením pro určitý systém norem, tudíž je synonymem k anglickému pojmu *moralita* (morality) a *morálka* (morals).

Pro úplnost je nutné uvést, že kromě slov „*morálka*“ a „*etika*“ se v češtině používá slovo „*mrav*“, „*mravnost*“. Jeho původ je odvozován ze staročeského slova „*nrav*“ ve smyslu toho, co se líbí nebo je vhodné.³

Mravnost →

Rozlišení **morálky** a **mravnosti** nalezneme u Kanta. Prostřednictvím jejich vztahu chce vyjádřit smysl (obsah) kategorického imperativu (KI), který zní: „*Jednej jen podle té maximy (zásady), od níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.*“ KI má formu morálního příkazu a jeho obsah, který má být jednáním člověka uskutečněn, označuje Kant jako *mravnost*. Spojení morálky a mravnosti je událostí morálního uvědomění člověka, kdy se z něj stává svobodná a odpovědná bytost.

Viz k tomu Kant, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1990, s. 115 a násl.

Kantovo pojetí ostře kritizoval Hegel, který tento vztah, resp. přechod od **morálnosti** (*Moralität*) ke **mravnosti** (*Sittlichkeit*) odmítá chápat jako individuální událost. Podle něj jde o společenskou událost, kdy mravnost představuje nejvyšší vývojový stav morálního uvědomění společnosti (ducha). Duchovní vývoj společnosti prochází dialektickým procesem od práva přes subjektivní morálku k objektivnímu stavu mravnosti, který reprezentuje *rodina, občanská společnost a stát*. K přechodu od morálky k mravnosti dochází tehdy, kdy člověk přijímá a dobrovolně se podřizuje morálním zásadám (mravům) panujícím ve společnosti. Stručně řečeno, rozdíl mezi moralitou a mravností je rozdílem mezi individuálním a společenským stavem morálního uvědomění člověka.

K zapamatování:

➤ **Etika označuje filozofickou disciplínu, která je součástí praktické filozofie.**

Její předmět je morálka; tzn. lidské jednání, které je regulováno morálními normami.

³Kmen slova „*nrav*“ nalezneme např. v ruštině, která používá výraz „*nravit'sja*“ ve smyslu líbit se, být v souladu s tím, co je obecně přípustné, vhodné, dobré. Viz k tomu ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 1994, s. 17-18.

- *Etika se zabývá otázkou správnosti jednání a dává odpovědi na to, jaké jednání je dobré, co je dobrý život a za jakých podmínek jej můžeme dobře žít.*
- *Morálka je etikou zkoumána jako normativní jev, který ovlivňuje jak každodenní život člověka, tak celé společnosti.*

Úkol č.1a)

Vysvětlete rozdíly mezi těmito pojmy *a) etika, etiketa, étos;*
b) konvence, zvyk, rituál.

Úkol č.1b)

V běžném jazyce někdy používáme různá hodnocení:

- a) Tento člověk nemá žádnou morálku.*
- b) Tento člověk nemá žádné svědomí.*
- c) Morálce nelze nikoho naučit.*

Co tím mluvčí říká o nějakém člověku? Pokuste se význam těchto sdělení vysvětlit svými slovy.

2.1.1a) Co je to etika?

Podle způsobů poznávání morálky můžeme etiku jako filozofickou (vědeckou) disciplínu strukturovat do tří základních rovin:

Deskriptivní etika

Zkoumá a popisuje morální chování a zvyklosti, mravy či konvence v různých kulturních společenstvích. Také se zabývá faktory, které způsobují změny v etickém chápání a chování. Již z názvu plyne, že tato etika věnuje pozornost především pečlivému popisu a výčtu faktů. Nezabývá se otázkami smyslu či ospravedlněním etického poznávání.

Klade si otázky: *Jaké můžeme rozeznávat morálky? Jaké znaky je charakterizují? Jaké znaky charakterizují morální jednání lidí určitého společenství? Jak se liší jejich morálka od morálky jiného kulturního či společenského prostředí? Jaké faktory ovlivňují změny v etickém nazírání na chování lidí? apod.⁴*

Normativní etika

Netáže se na to, co je, ale na to, co se má činit, konat. Poznává lidské chování a jednání z normativního hlediska. Zaměřuje se na normy a pravidla správného jednání a zabývá se zdůvodněním a ospravedlněním jejich platnosti/správnosti. Řeší také otázky týkající se cíle či smyslu naší morální volby, svobody rozhodování a přijímání povinnosti či odpovědnosti.

Klade si otázky: *K čemu naše činy směřují? Co je zdrojem morálních norem? Jakou povahu mají morální normy? Jak lze ospravedlnit jejich platnost? Co je to dobrá vůle? Jakou strukturu má morální volba? apod.*

Metaetika

Představuje reflexi morálky, ale i etiky, s cílem poznat logické, sémantické a pragmatické struktury jejich jazyka a argumentace. Jedná se o odhalování zásadních hledisek, které jsou vlastní morálnímu myšlení.

⁴Viz k tomu TROJAN, S. Jakub. *Etické vztahy v ekonomice*. Praha: Oikoymenh, 2012, s.18-19.

Klade si otázky: Co znamená pojem „dobro“? Jak je možné jej vymežit? Jaký způsob poznání představují morální výpovědi? Splňují pravdivostní požadavky nebo prezentují jen subjektivní hodnocení? Jakou povahu mají morální pojmy, soudy a argumenty? Vycházejí morální argumenty z nějakých obecných principů? atd.

K procvičení porozumění uvedených etických rovin řešte následující úkoly:

Úkol č. 2a)

Představte si, že jste členy výzkumného týmu, jehož cílem je zkoumat morálku jednoho domorodého kmenu, který žije v Amazonii. Vaším úkolem je:

a) zformulovat z hlediska každé etické roviny alespoň jednu výzkumnou otázku; na co byste se ptali jako výzkumníci z hlediska deskriptivní, normativní a metaetické etiky?

b) na základě zformulovaných otázek vysvětlete, co byste díky nim svým výzkumem chtěli zjistit.

Úkol č.2b)

Německý filozof F. Nietzsche kritizoval tradiční pojetí morálky. Znamé je jeho vyjádření: „*Neexistují žádné morální fenomény, nýbrž jen morální výklad fenoménů.*“

Jak chápe morálku a etiku? Jaké etice dává přednost?

Co vy nato? Zformulujte a vysvětlete alespoň dva argumenty pro nebo proti uvedenému pojetí morálky a etiky.

NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo*. Praha: Aurora, 1996, s.72.

Na půdě etiky vznikla řada teorií a názorových proudů. V našem výkladu budeme věnovat pozornost jen třem zásadním etickým teoriím: **etika ctnosti, deontologická etika a teleologický směr.**

➤ **Etika ctnosti** - ctnost, z řeckého slova *areté*, lat. *virtus*.

Co řeší etika ctnosti?

Klade důraz na charakter člověka, jeho ctnosti (morální vlastnosti). Ctnosti zde vystupují jako motivy morálního jednání. Kromě analýzy základních ctností a jejich třídění se tato etika zabývá také otázkami dobra a dobrého života. Zdůvodnění morálních soudů o tom, co je dobro nebo zlo a také otázky související s následky jeho činů zde mají druhořadý význam.

Základní pojmy: ctnost (také ve významu zdatnost), dobro a zlo, dobrý život, atd.

Stoupenci: Etika ctnosti byla rozvíjena již ve starověku: *Platón* a *Aristotelés*; středověk: *Tomáš Akvinský (1225-1274)*; současnost: skotsko-americký etik *Alsaidar MacIntyre (1929)* nebo americká filozofka *Martha Nussbaum (1947)*.

➤ **Deontologická etika (nebo také etika povinnosti).** Její název je odvozen z řeckého pojmu – „*to deon*“, který je překládán ve významu *co je „vhodné“ či „potřebné“, co má být.*

Poznámka:

Pojem deontologie poprvé použil anglický reformátor a filozof *J. Bentham* a označil tak svoji teorii morálky, ve které se snažil sladit povinnost a vlastní zájem pod pojem vhodného a užitečného. Dnes se tento pojem naopak používá jako protiklad teleologických a konsekvencialistických teorií.

Co řeší deontologická etika?

Odvozuje motivy jednání z dobré vůle jako zdroje toho, co má být morálně správné (Sollen). Morálně, správně jednat znamená jednat v souladu s povinnostmi. Vychází se zde z přesvědčení, že je možné

formulovat takový objektivní princip povinnosti, který by rozumně korigoval individuální vůli člověka. Zabývá se rovněž zdůvodněním platnosti morálních norem a pravidel. Stoupenci této etiky odmítají princip maximalizace dobrých následků nad špatnými jako kritérium posuzování hodnoty lidského jednání. Rozhodující je zde morální hodnota motivu jednání.

Základní pojmy: *to, co má nebo mělo být („Sollen“), dobrá vůle, povinnost, odpovědnost, morální normy, pravidla, zásady, apod.*

Stoupenci: Hlavním představitelem je německý filozof *I. Kant*. V současnosti se o její kritickou rekonstrukci do podoby teorie diskursivní etiky pokusili němečtí filozofové *Jürgen Habermas (1929)* a *Karl-Otto Apel (1922-2017)*.

➤ **Teleologické směry v etice.** Slovo „teleologie“ pochází z řeckého „telos“, které je nejčastěji překládáno ve významu cíl nebo účel, ale i jako úspěch.

(Synonymem slova teleologie je finalita; latinské slovo *finis* má význam cíl nebo účel.)

Co řeší teleologické směry v etice?

Za správné a morální se zde považuje jednání, jehož následky jsou přijatelné z hlediska jeho faktických důsledků. Obvykle se tyto teorie označují jako **konsekvencialistické**. Liší se podle toho, jakými následky se zabývají, resp. následky pro koho. Jedná-li se o přijatelnost následků pro mě sama, pak obvykle hovoříme o *etickém egoismu*, za který je často označován epikureismus. Naproti tomu *etický altruismus* pak zohledňuje přijatelnost následků pro druhé. Další variantě přijatelnosti následků se věnuje *utilitarismus*. Správnost či nesprávnost lidského jednání je zde posuzována podle přijatelnosti následků pro většinu společnosti. Přesněji, přijatelnost je zde poměřována užitkem, popřípadě blahem, a to podle známé zásady: „*co nejvíce štěstí pro co největší množství lidí*“. Utilitarismus na rozdíl od etiky ctnosti nepovažuje morální vlastnosti subjektu za kritérium správnosti či nesprávnosti jeho jednání. Z hlediska utilitarismu i ctnostný člověk může jednat nesprávně.

Základní pojmy a principy: *účel, cíl, užitečnost, štěstí; princip následků, princip užitečnosti, princip hédonismu, sociální princip.*⁵

Stoupenci: zakladatele utilitarismu- anglický filozof *Jeremy Bentham (1748-1832)*, později *John Stuart Mill (1806-1873)* nebo *Henry Sidgwick (1838-1900)*. K utilitarismu se dnes hlásí především australský etik *Petr Singer (1946)*. Ke známým stoupencům patřili i američtí autoři: *Richard Hare (1919-2002)*, *Richard Brandt (1910-1997)* nebo *John Smart (1920-2012)* a jiní.

K lepšímu porozumění rozdílů mezi jednotlivými etickými teoriemi by nám měli pomoci následující případy:

Úkol č.3

Případ: Bankovní úředník

Leopold Lott je závistivým bankovním úředníkem, který velmi těžko snáší úspěch jiných lidí. Jednoho dne byl do úřadu přijat mladší kolega, který velmi rychle prokázal svůj podnikatelský talent. Když mu byl ve zkušební době svěřen úkol uzavřít velkou půjčku, Lott mu to nepokrytě záviděl a nezkušenému kolegovi odmítal pomáhat. Jednou jej mladý kolega požádal o radu a chtěl od něj znát určitou informaci důležitou pro řešení svěřeného úkolu. Lott jej neodmítl, ale vědomě mu poskytl nepravdivou informaci o obchodních praktikách banky. Díky tomu se mladý kolega chybně rozhodl, což jej následně stalo pracovní místo, stal se nezaměstnaným a brzo na to se mu rozpadlo i jeho manželství.⁶

⁵ Na základě čtyř principů vymezuje utilitarismus známý německý etik O. Höffe. Viz k tomu HÖFFE, Otfried. *Einführung in die utilitaristische Ethik. Klassische und zeitgenössische Texte*. Tübingen: UTB, 1975, s.7-11.

⁶ Převzato a volněji přeloženo z němčiny. Viz k tomu HÜBNER, Dietmar. *Einführung in die philosophische Ethik*. Göttingen: Vadenhoeck -Ruprecht, 2014, s. 89.

Jednání bankovního úředníka Lotta bude z hlediska všech tří etických směrů, které jsme výše uvedli, bezpochyby hodnoceno jako nemorální. Tato hodnocení se budou lišit důvody, kdy je jednání z hlediska jednotlivých směrů spatřováno jako nemorální.

Vaším úkolem je uvést: Proč lze jeho jednání hodnotit jako špatné či nemorální z hlediska: *etiky ctnosti, deontologické etiky či utilitarismu?*

Při hledání odpovědi na uvedenou otázku postupujte tak, že nejdříve uveďte, co je z hlediska každého směru kritériem morálního/správného jednání.

Úkol č. 4

Případ: „**Teror**“

V říjnu 2016 odvysílala německá televize interaktivní filmové drama „Teror“. Jedná se o soudní drama dle předlohy divadelní hry Ferdinanda von Schiracha. Ústřední postavou je zde mladý pilot německé armády Lars Koch. Když obdrží centrála leteckého provozu hlášení o únosu letadla na cestě z Berlína do Mnichova, je právě on jedním ze dvou pilotů stíhaček, kteří okamžitě vystartují. Únosce Airbusu, na jehož palubě je 164 lidí, vyhrožuje teroristickým útokem. Únosce chce letadlem vletět do zaplněné mnichovské Allianz Arény, ve které je právě 70 tisíc lidí. Oba piloti unesené letadlo dlouhé minuty sledují, a když nereaguje na jejich výzvy změnit směr letu, padne varovný výstřel. Major Koch se rozhodne navzdory příkazům nadřízených letadlo sestřelit. Všichni cestující, mezi kterými byly i děti, zemřou.

Koch je následně obžalovaný a soud má rozhodnout o jeho vině, zda je vrahem nevinných lidí nebo je hrdinou, který zachránil 70 tisíc lidí. Během soudního jednání státní zástupce i obhájce ve své argumentaci odkazují na filozofická východiska deontologické a utilitaristické etiky (státní zástupkyně se odvolávala na Kantovu etiku a obhájce argumentuje principy utilitarismu).

Vaším úkolem je

a) *zformulovat alespoň dva zásadní argumenty z pozice deontologické a utilitaristické etiky o tom, zda je major Koch vinným nebo nevinným;*

b) *na základě toho pak vysvětlíte, k jakému soudnímu rozhodnutí poskytuje argumenty kantovská pozice a k jakému utilitaristická;*

c) *vysvětlíte vlastní rozhodnutí, zda byste uznali pilota Kocha vinným či nevinným a tím zdůvodněte, ke kterému směru se přikláníte.*

2.1.1.b) Co je to morálka?

Morálku můžeme vymezit v užším a širším významu slova. Užší význam je výsledkem jejího pozorování **jako způsobu jednání každého člověka.**

Širší význam pak ukazuje na **společenskou povahu morálky, kdy funguje jako systém ustálených pravidel a norem regulujících vztahy jakéhokoliv společenství.**

➤ Morálku jako způsob chování a jednání charakterizuje:

- **morální gesto**, kterým začíná každé morální jednání; člověk jako morální subjekt zaujetím gesta projevuje své morální vlastnosti, jejichž hodnota se projeví vždy až ve vztahu k jiným lidem;

Viz příklad bankovního úředníka Lotta. Hodnota jeho morálních vlastností se projevila v situaci, kdy měl učinit morální gesto a poradit svému mladšímu kolegovi. Tím, že mu nechtěl pomoci a lhal, tak zde projevily své špatné morální vlastnosti.

- **morální volba;** morální gesto je výsledkem naší volby, kdy se rozhodujeme o tom, co je normativně správné a hodnotově dobré. Naše volba je vždy projevem naší (svobodné a dobré) vůle. Specifickou vlastností morální volby je její nereciprocita; tzn., že se rozhodujeme, zda chceme jednat morálně a to bez ohledu na to, zda i ten druhý bude jednat morálně; chci někomu pomoci bez ohledu na to, zda i on pomůže mně, zda i on projeví vůči mně nějakou odpovědnost.

To ale neznamená, že by reciproční jednání ve smyslu „jak já tobě, tak ty mě“, nebylo morálním jednáním. (Ne-reciproční jednání je nejvyšším stupněm vývoje našeho morálního uvědomění.)

Volbu bankovního úředníka bychom mohli hodnotit jako nereciproční, kdyby mladšímu kolegovi, který si neuměl poradit s projektem, pomohl bez toho, aby jej on o to požádal. Jeho volbu bychom mohli hodnotit jako morálně-reciproční v případě, kdyby jeho rozhodnutí pomoci mladšímu kolegovi bylo motivováno jeho uvědoměním dodržovat zažitá pravidla týmové práce, kdy platí, že „všichni hráči táhnou za jeden provaz“. Jeho poskytnutá informace ale nebyla vedená dobrou vůlí vůbec někomu jinému pomáhat.

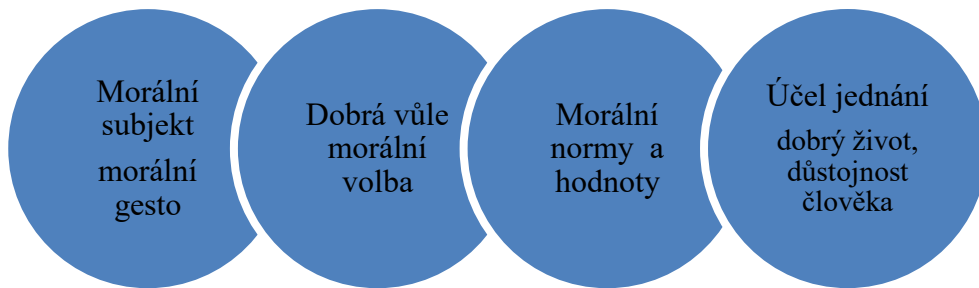
- **morální normy;** akt morálního jednání je výsledkem svobodné volby přijmout a podřídit se morálním normám, zásadám, principům. Když tyto normativní standardy přijímáme, děláme to proto, že je považujeme za správné/platné, odůvodněné.

Bankovní úředník Lott se odmítl podřídit zvyku, že je správným jednáním, když pomůžeme nejen někomu slabšímu, ale i někomu, s kým spolupracuji, sdílím stejné cíle, plány; nepřijal za své ani nepsaná pravidla týmové práce. Řídil se jen vlastní (subjektivní) představou o tom, co je pro něj dobré.

- **smysl (cíl, účel) morálního jednání;** pokud se člověk chová tak, jak to vyžaduje normativní systém, pak můžeme mluvit o dobrém člověku v morálním významu. Smyslem morálního jednání je být dobrým člověkem, to znamená jednat a žít dobrý život, který odpovídá představám společenství lidí, do něhož patříme.

Bankovní úředník, tím, že lhal, přivodil svému kolegovi neštěstí a trápení. Jeho jednání nevedlo k dobrým, mezilidským vztahům. Takové jednání je destruktivní jak pro okolí, tak v konečném důsledku i pro něj samotného.

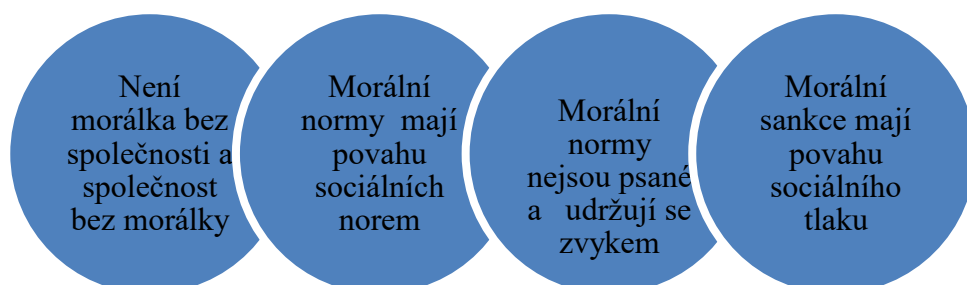
Morálka jako způsob jednání

Širší pojetí ukazuje, že:

- **Morálka je normativní, společenský jev**, který ovlivňuje každodenní jednání i celý život člověka. **Platí, že není morálka bez společnosti a společnost bez morálky.**
- **Morálka je souborem norem, pravidel hodnot, cílů, zvyků, obyčejů, apod.**, které vyjadřují hodnotové požadavky na (správnou a dobrou) regulaci mezilidských vztahů určitého společenství lidí. **Platí, že morální normy neregulují jen individuální jednání, ale nabývají povahu sociálních norem.**
- **Morální normy mají formu morálních požadavků na regulaci jednání lidí;** jsou vyjádřeny různým způsobem jak nepsanou, tak psanou formou: od nějakých přísloví, přikázání (rad) zažitých zásad a principů, které se předávají zvykem, až po systémy morálních norem. **Platí, že morální normy jsou poměrně stabilní a udržují se zvyky či obyčejí daného společenství lidí.**
- **Morální jednání a chování, podřízené se morálním povinnostem je vynucováno nejen svědomím, ale i sociálním tlakem.** Pokud někdo morální normy poruší, tak se vystavuje nevoli, odporu, rozhořčení, veřejné kritice ze strany ostatních lidí daného společenství. **Platí, že morální sankce představuje sociální tlak, který vyvolává pocity nevole a viny.**

Morálka jako společenský jev

2.1.2 Co je to právo?

Právo⁷

Římané označovali právo slovem „*ius*“. Původ tohoto slova je nejednoznačný a často je spojován se slovem „*iurare*“, což znamená přísahat. Slovu *ius* je připisován i význam místa, kde se o právu mluví. Základ českého slova „*právo*“ je odvozen ze slova „*pravý*“ ve smyslu přímý či správný.

2.1.2a) Proč vzniklo právo?

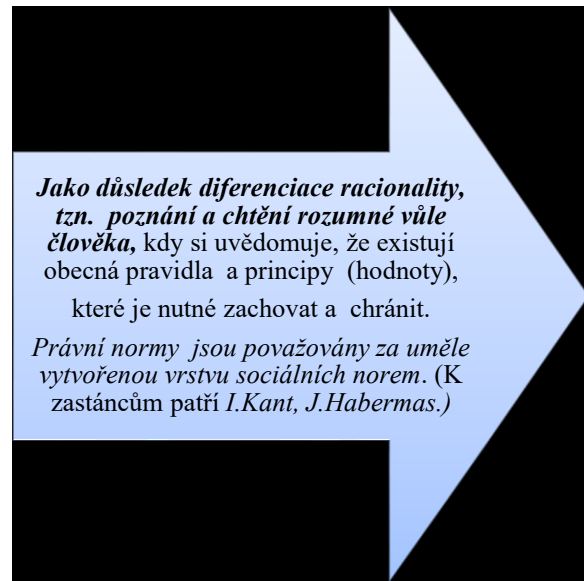
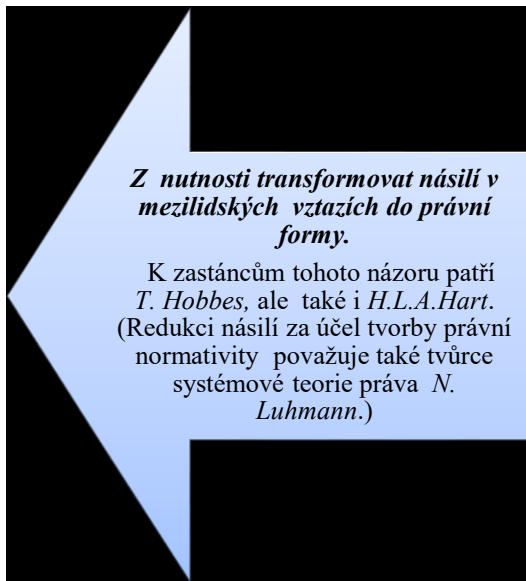
Právo se vydifferentiovalo ve společnosti jako specifický normativní jev. Má se za to, že k tomu dochází v situaci, kdy se společnost více strukturuje a její integritu již nelze udržet silou ustálených pravidel a zvyků. Někteří autoři tuto situaci interpretují tak, že integrita společnosti byla ohrožena takovými konflikty (násilím), které nebylo možné řešit odkazem na tradici (zvyky). Proto bylo potřebné, aby byly společenské vztahy regulovány i jinak, jinou (zákonodárnou) autoritou.

Druhá názorová skupina považuje obecně normativitu za formu racionality a její vznik spojuje s rozpadem (diferenciací) racionality, která v před-státních společenstvích fungovala jako jeden celek.⁸ Rozpadem se jednotlivé formy racionality vydělily a „osamostatnily“ jako svébytné činnosti: například filozofie, věda, politika, právo, morálka, ale i náboženství či umění, atd.

⁷ Někteří autoři odvozují význam slova „*pravý*“ jako správný z pozitivního hodnocení praktického používání pravidla „pravé ruky“. Viz k tomu MAYER-MALY, Theo. *Einführung in die Rechtswissenschaft*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer Verlag, 1993, s. 6.

⁸ Viz k tomu HABERMAS, Jürgen. *Faktizität und Geltung*. Frankfurt: Suhrkamp, 1992.

Proč vzniklo právo?

K zapamatování:

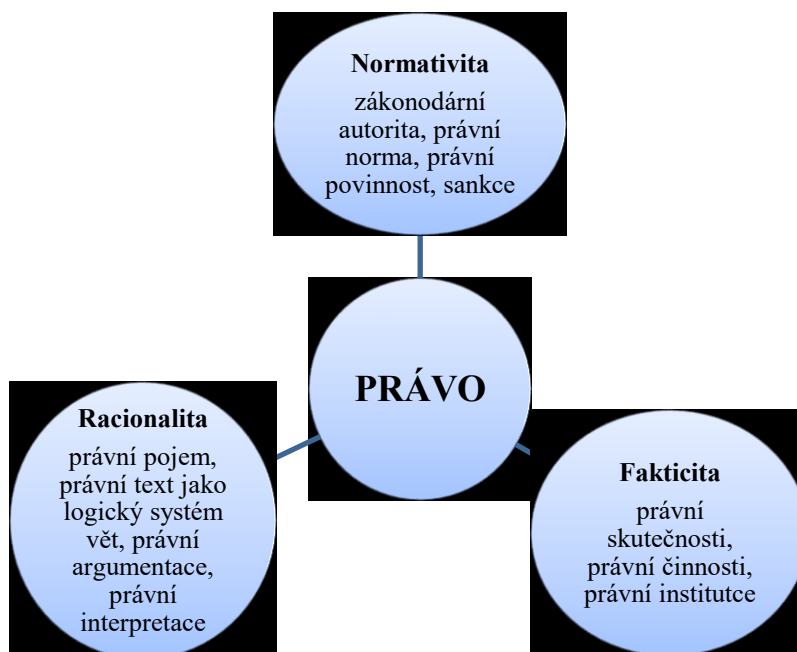
Právo ve společnosti zabezpečuje

- *integritu a jistoty; právní příkazy, zákazy a dovození jsou uplatňovány s cílem navodit rovnováhu (mír a smír) a obnovit ztracenou nejistotu ve společenských vztazích;*
- *rovnost, rovné zacházení a individuální svobodu;*
- *spravedlnost ve smyslu vyrovnání a garance materiální jistoty.*

2.1.2b) Co označuje pojem právo?

Na to, co označuje pojem právo, nepadá v právní filozofii shoda. Někteří autoři to vysvětlují tím, že vlastnosti, které pojem právo označuje, patří do různých sfér. Právo není jen označením souhrnu nějakých norem určujících to, co má být, ani jej nelze ztotožnit jen s textem zákonů. Koneckonců právo je i reálným, skutečným jevem, o jehož existenci se můžeme kdykoliv přesvědčit a nejběžněji prostřednictvím činností soudů, ale i jiných státních institucí. Proto tito autoři navrhují vymezovat význam práva na základě jeho tří dimenzí či sfér: *normativity, racionality ve smyslu logického systému právních vět a fakticity.*⁹

⁹ Viz k tomu KUNZ, K. Ludwig, MONA, Martino. *Rechtsphilosophie, Rechtstheorie, Rechtssoziologie*. Bern: Haupt Verlag, 2006, s. 6-7.

Úkol č.5

Na základě vašich dobrých znalostí z právní teorie vysvětlete jednotlivé pojmy, které charakterizují

a) normativitu: zákonodární autorita, právní norma, právní povinnost, sankce;

b) racionalitu: právní pojem, právní text jako logický systém právních vět, právní argumentace, právní interpretace;

c) fakticitu práva: právní skutečnosti, právní činnosti, právní instituce.

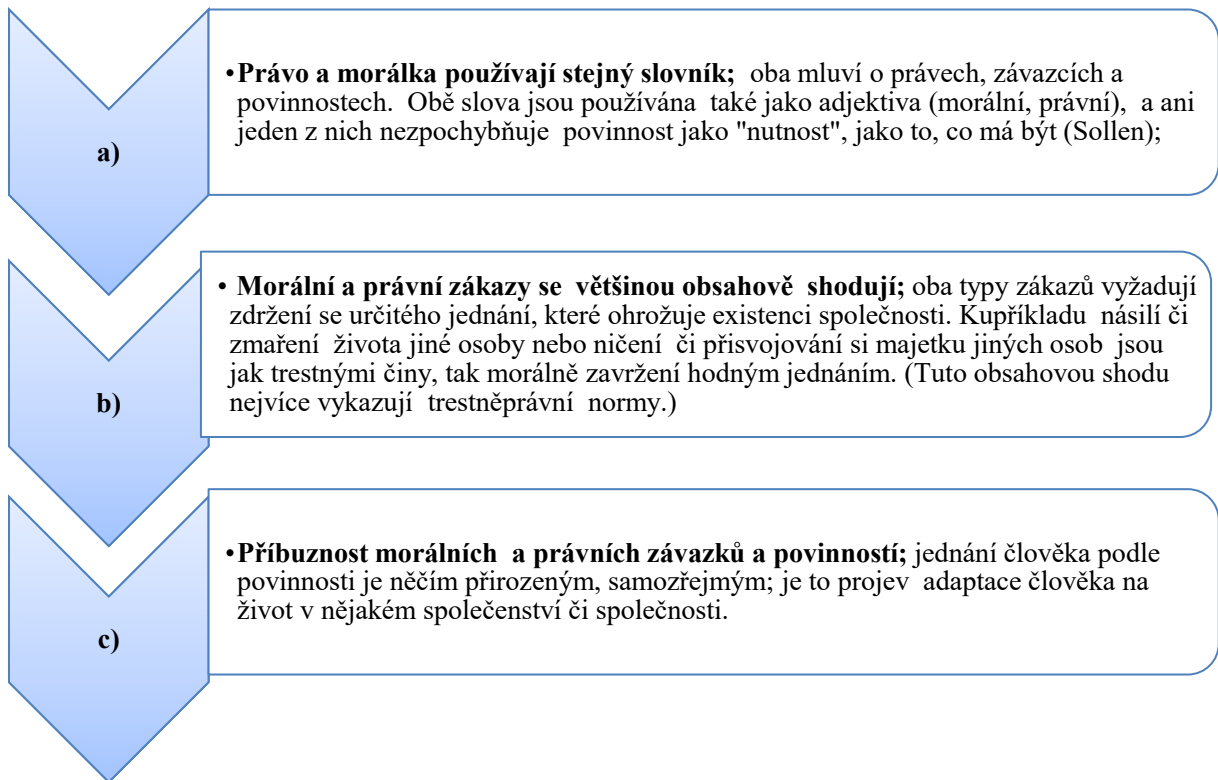
2.2 Shoda a odlišnost práva a morálky.

Z faktu, že právo i morálka jsou normativní jevy a regulují lidské jednání, je možné odvodit několik jejich shodných znaků. Jejich možná formální i obsahová shoda ale nic nemění na tom, že se jedná o dva různé projevy normativity, o dva různé společenské jevy.

2.2.1 V čem se právo a morálka shodují?

Pro zodpovězení této otázky budeme vycházet z Hartova vymezení společných vlastností právních a morálních pravidel.¹⁰

¹⁰ Viz k tomu HART, H.L.A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004, s. 171-173.

Úkol č. 6

§1908 (2) NOZ zní: „Dlužník musí dluh splnit na svůj náklad a nebezpečí řádně a včas.“

Splacení dluhu řádně a včas je také morální povinnost, která vede k udržování dobrých mezilidských vztahů.

Řešte následující otázky:

a) Modelujte konkrétní situace, kdy vzniká morální a kdy právní povinnost splatit dluh?

b) Co charakterizuje morální povinnost? (zdroj, forma, obsah, cíl)

c) Co charakterizuje právní povinnost?

d) V čem spočívá příbuznost mezi morální a právní povinností?

2.2.2 V čem se liší morálka od práva?

K lepšímu porozumění odlišností mezi právem a morálkou budeme vycházet z již výše uvedených znaků morálního jednání. Na základě toho se pokusíme zvýraznit zásadní odlišnosti právního jednání.

<p>Morální subjekt: nositel dobré vůle a ctností, díky čemuž se svobodně (dobrovolně) podřizuje morálním povinnostem a požadavkům.</p>	<p>SUBJEKT JEDNÁNÍ</p>	<p>Právní subjekt: nositel právem stanovených povinností a subjektivních práv; plnění povinností je vynucováno pod hrozbou sankce.</p>
---	-------------------------------	---

Dobrá vůle: morální volba (nereciproční a reciproční povaha).	ZDROJ NORMATIVITY	Vůle zákonodárné autority (stát): zákonem stanovuje to, co má být (práva a povinnosti);
Morální normy: nepísané, partikulární povaha, statický charakter, jejich dodržování závisí na svědomí subjektu, popřípadě společenském tlaku.	POVAHA NOREM	Právní normy: psaná forma, univerzální a obecná povaha, jsou flexibilní, je možné je poměrně rychle měnit; vytvářejí právní řád; jejich plnění je vynucováno sankcí.
Cíl (účel) morálního jednání: utváření dobrych mezilidských vztahů, ve kterých člověk může realizovat své životní plány na dobrý život.	CÍL(ÚČEL) JEDNÁNÍ	Cíl (účel) právního jednání: utváření rovných a spravedlivých vztahů, které garantují svobodu a důstojnost každého jedince.

K procvičení a lepšímu porozumění rozdílů mezi právem a morálkou by Vám mohl pomoci následující případ.

Úkol č. 7a)

Případ: „**Odpuštění nájemného**“

Ženě zemřel při autonehodě manžel, čímž se dostala do obtížné životní situace. Majitel nájemního domu, ve kterém bydlela, jí nabídl, že jí po dobu tří měsíců odpustí placení nájemného. Žena tuto nabídku přijala, nájemné však nezačala platit ani po jejím uplynutí. Majitel domu následně začal své pohledávky vůči ní vymáhat soudní cestou.

Tento případ je příkladem toho, že můžeme být aktéry jak právních, tak morálních vztahů, které se vzájemně neruší, nýbrž existují vedle sebe.

Řešte následující otázky:

a) Vysvětlete povahu vztahů, které vznikají mezi aktéry tohoto případu? Kdy má jejich vztah právní a kdy morální povahu?

(Povahu právních znaků konkretizujte na základě ustanovení NOZ. Znaky morálních vztahů pak vysvětlete na základě ustálených pravidel či zvyků, podle kterých je vztah mezi majitelem a nájemcem domu hodnocen jako morální či nemorální. Ve svém výkladu postupujte podle znaků ve výše uvedených schématech.)

b) Kdy lze jednání majitele domu označit za ryze morální?

c) Jednal majitel domu také nemorálně?

d) Kdy lze označit jednání nájemnice za nemorální?

e) Dopustila se nájemnice porušení nějakého smluvního závazku?

f) Uspěje majitel domu při vymáhání svých pohledávek u soudů?

Úkol č. 7b)

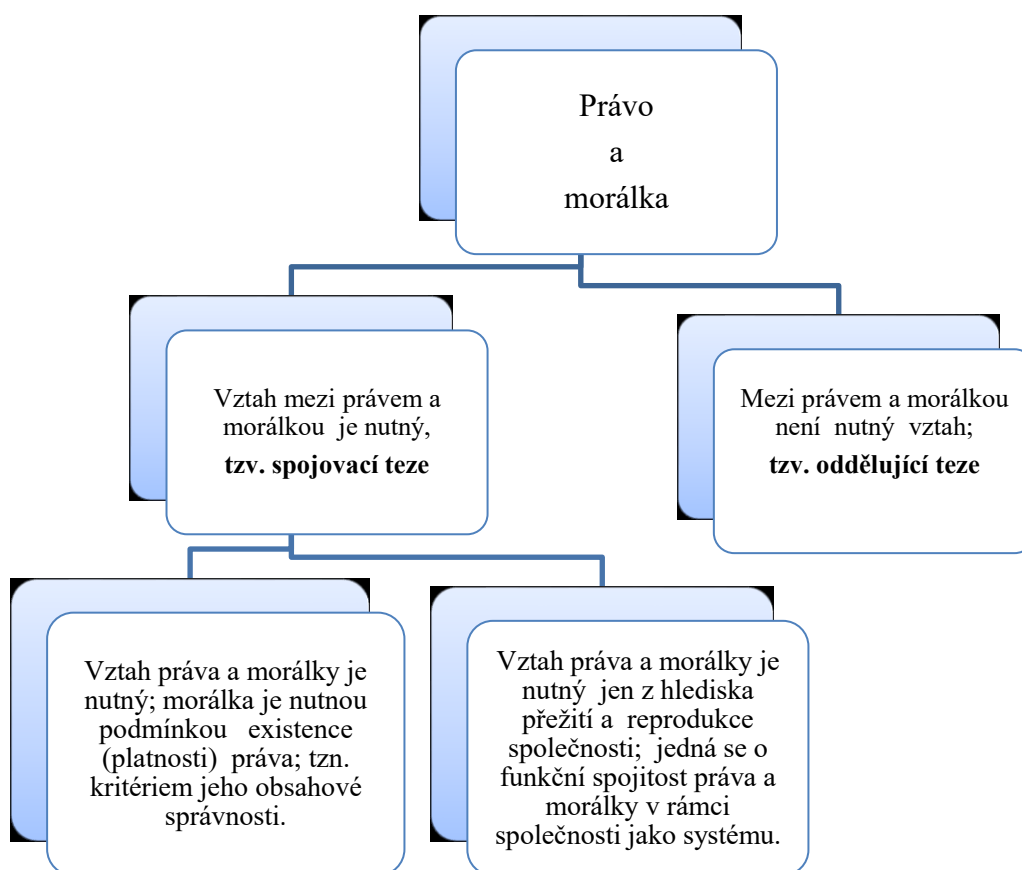
Na základě uvedeného případu se pokuste vysvětlit další rozdíly mezi právem a morálkou: *Čím se liší morální povinnost od právní? Jaký je rozdíl mezi morálními a právními normami? atd.*

2.3 Vztah práva a morálky.

Podle struktury vztahu práva a morálky můžeme rozlišit jeho dvě základní podoby:

- mezi právem a morálkou je nutný vztah; (tzv. spojovací teze);
- mezi právem a morálkou není žádná spojitost; právo je právo a morálka je morálka; (tzv. oddělující teze).

Na půdě právní filozofie vznikla celá řada přístupů, které se liší různým zdůvodněním jednoty či nutné diferenciace vztahu práva a morálky. V následujícím výkladu poukážeme jen na ty, které zásadním způsobem ovlivnily či ovlivňují právní diskurs o této otázce.

2.3.1 Vztah práva a morálky: spojovací teze.

Z hlediska spojovací teze, ze které se vztah práva a morálky jeví obecně jako nutný, je potřebné rozlišovat dva metodologické přístupy:

➤ **první přístup** chápe nutnost vztahu práva a morálky v užším významu, kdy se má za to, že mezi právem a morálkou žádná ostrá hranice neexistuje.

(Tato pozice vychází z názoru, který poměrně dlouho ve společenských vědách převládal, že mravy představují nejpůvodnější regulaci společenských vztahů zabezpečující integritu společnosti. Proto všechna ostatní společenská pravidla by z nich měla obsahově vycházet.)

Dnes mají někteří stoupenci této teze za to, že přítomnost principů ve struktuře právního řádu je důkazem nutného spojení práva a morálky (R. Alexy).

Poznámka:

Z hlediska tzv. *spojovací teze* je pojem právo vymezován prostřednictvím kategorií přirozené a pozitivní právo. **Pozor na používání slov morálka a přirozené právo!** V běžném právnickém jazyce se často používají jako synonyma, což ale není správné.

Morálka: významově širší pojem, označuje normativní společenský jev.

Přirozené právo: významově užší pojem, označuje formu práva, které má svým hodnotovým (morálním) obsahem garantovat, že zákonné právo bude správné/spravedlivé.

Z hlediska spojovací teze bylo právo pojímáno především v antické a středověké filozofii (Sokrates, Platón, Aristotelés, T. Akvinský). V právní filozofii konce 19. a 20. století se k tomuto přístupu hlásí zastánci konceptu tzv. správného práva (richtiges Recht) jako kupříkladu G. Radbruch nebo dnes R. Alexy, a další.

3.2.1a) „Právo není nic jiného než minimum morálky?“

Vztah práva a morálky v užším významu spojovací teze je připodobňován k průniku dvou množin. Jeho rozsah je často hodnocen v tom smyslu, že „*právo je minimum morálky*“. Na tom by nebylo nic zvláštního, pokud by za autora tohoto výroku nebyl mylně označován rakouský právní teoretik a státopěvec **Georg Jellinek (1851-1911)**.

Poznámka:

Jellinek kritizoval metodologii právní vědy konce 19. a 20. století za nedostatečné vysvětlení vztahu práva a morálky. Na základě této kritiky dospívá k názoru, že „*právo není nic jiného než etické minimum*.“¹¹ Význam, který má zde spojení „*etické minimum*“, odvozuje od pojetí sociální etiky jako souhrnu podmínek (pravidel) nutných k zabezpečení existence a reprodukce společnosti. Právo přirovnává k jedné části velkého celku (společnosti). Bez této části by celek nemohl fungovat. Jellinek ale nezůstává jen u toho a má za to, že právo musí ve společnosti fungovat (být aplikováno) jako etické minimum. Z hlediska otázky, co je právo jako takové, zůstává Jellinek na pozicích právního pozitivismu a odmítá právo popisovat morálními znaky. Z tohoto důvodu není zcela vhodné jej uvádět jako příklad tzv. spojovací teze v užším slova smyslu.

Doporučení k samostudiu:

Český právní teoretik V. Knapp kritizuje ve své učebnici „Teorie práva“ tvrzení, že právo je minimem morálky. Pokuste se nastudovat jeho argumenty a vysvětlit, z jakého důvodu toto tvrzení kritizuje (a to i navzdory tomu, že jej mylně připisuje Jellinekovi).

Viz k tomu KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: Beck, 1995, s. 85.

- *druhý přístup chápe spojitost práva a morálky z širšího hlediska, kdy se tento vztah jeví jako nutná podmínka přežití společnosti a další reprodukce společenských vztahů.*

¹¹ Viz k tomu JELLINEK, George. *Die sozialetische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. 2.Auflage. Berlin: Verlag von O. Häring, 1908, s.45.

Stoupenci tohoto pojetí jsou i někteří právní pozitivisté; nutnost tohoto vztahu práva a morálky obhajují jen z těchto **(funkčních) důvodů**; (aby přežila a dále fungovala společnost). Z normativního (obsahového) hlediska ale nepovažují tuto spojitost za nutnou.

Ke známým právním teoretikům, jejichž pojetí vztahu práva a morálky můžeme takto interpretovat, patří již vzpomínaný **G. Jellinek**, ale především **H.L.A. Hart**.

(V posledních letech je funkční spojitost morálky a práva označována jako komplementarita. Takto chápe vztah práva a morálky kupříkladu německý filozof a sociolog **J. Habermas**.)¹²

Poznámka:

Slovo „**komplementarita**“ (z lat. *complementum*, doplněk) zavedl do fyziky dánský fyzik *N. Bohr*, když zjistil, že vlastnosti částic mikrosvěta se projevují alternativně (jednou jako vlny, podruhé jako částice), ale nikdy se neprojeví současně. Komplementarita je nejčastěji interpretována ve významu vztahu vzájemného podmínění a doplnění, ale i vyloučení dvojice (párových) jevů, vlastností, znaků, přístupů. Je však nutné zdůraznit, že se nejedná o doplňování nějaké části do celku, ale jde o vztah funkční závislosti. Ke vzájemnému doplnění dvou jevů dochází proto, aby fungoval nějaký systém. Jinými slovy- právo a morálka se komplementárně doplňují, protože si to vyžaduje fungování (existence a reprodukce) společnosti. V komplementárním vztahu jsou oba jevy stejně důležité; existence jednoho není závislá na existenci druhého.

2.3.1b) Hartovo pojetí vztahu práva a morálky.

V Hartově pojetí vztahu práva a morálky můžeme rozlišit jak a) tezi širšího pojetí spojitosti práva a morálky, na základě které zdůvodňuje „*minimální obsah přirozeného práva*“, tak b) oddělující tezi, která zaznívá především v jeho kritice Radbruchovy formule. (Hartově kritice Radbruchovy formule se budeme věnovat v šesté kapitole.)

Doporučení k samostudiu:

Hart ve své práci „*Pojem práva*“ uvádí pět důvodů, kterými vysvětluje minimální obsah přirozeného práva. Jde o principy lidského jednání, které garantují přežití každého společenství lidí. V této souvislosti uvádí pět důvodů, které ukazují na nutnost kooperace práva a morálky při podpoře minimálního cíle přežití.

Své důvody odvodil z těchto zjevných pravd: **a) lidská zranitelnost, b) přibližná rovnost, c) omezený altruismus; d) omezené zdroje; e) omezené porozumění a síla vůle.**

Pokuste se o porozumění hlavních argumentů, které zde Hart uvádí, a které jsou odpovědí na otázky: *Proč lidé nesmí přijít o svoji zranitelnost? Nakolik je přibližná rovnost mezi lidmi důležitá? Proč jsou nutná pravidla vyžadující zdrženlivost vůči jiným? Proč jsou nutná pravidla k regulaci kooperace mezi lidmi? Proč je rozumné vyžadovat dobrovolnou spolupráci v donucovacím systému?* Viz k tomu HART, H.L.A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004, s. 192-198.

2.3.1c) Kritika spojovací teze v užším významu: Hart vs. Devlin.

¹² HABERMAS, Jürgen. *Faktizität und Geltung*. Frankfurt: Suhrkamp, 1992, s. 147-150.

Spor Harta se soudcem (lordem) Devlinem, který vedli koncem 50. let 20. století, můžeme považovat za příklad kritiky vztahu práva a morálky z hlediska spojovací teze v užším významu. Obecně řečeno, Hart spatřuje v tomto přístupu nebezpečí právního moralismu spojeného s nepřipustným vynucováním morálky. *O čem ale byl tento známý spor?*

V Anglii panovala tehdy velká nespokojenost s trestáním takových jevů jako prostituce nebo homosexualita. Z tohoto důvodu byl ustanoven tzv. Wolfendenův výbor, který měl celou záležitost posoudit. Výbor předložil návrh, aby homosexuální styk mezi dospělými osobami nebyl kriminalizován. Toto doporučení vycházelo z názorů anglického filozofa *J.S.Milla*, že existuje soukromá sféra morálky, do které by stát a právo neměly zasahovat.

Poznámka:

John S. Mill (1806-1873) anglický filozof, národohospodář, zakladatel sociálního liberalismu. Byl stoupencem empirismu a utilitarismu. Jeho nejznámější práce byla „*O svobodě*“, ve které obhájí princip individualismu, tzn. uznání hodnoty každého jedince. Na to navazuje principem tolerance, uznáním soukromé sféry jedince, která se týká jenom jeho samotného, jeho dobra či prospěchu. Bez respektu k individualitě člověka a jeho soukromí není možná svoboda jedince. Dalším principem, který v této souvislosti obhájí, je tzv. princip škody. Morální nebo právní odsouzení je oprávněné jen tehdy, kdy svým jednáním způsobujeme škodu nebo vytváříme riziko poškození někomu jinému.

Viz k tomu MILL, J.S. *O slobode*. Bratislava: Iris, 1995.

Tento argument kritizoval lord Devlin, který měl za to, že morálka je nutným pojítkem ve společnosti a tato její hodnota musí být právem chráněna. Lord Devlin souhlasil s názorem výboru, že svoboda jedince by určitě měla být maximální, ale jen do té míry, pokud nebude narušovat morální integritu společnosti. Pokud podle něj nebudou trestány nemorální činy, povede to ke stejné destrukci společnosti, k jaké vede každá podvrtná činnost.¹³

Devlinem použitou analogii mezi nemorálností a zradou ostře kritizoval právě Hart. Jeho kritika je přínosná především z metodologického hlediska. Podle něj je nutné rozlišovat mezi *pozitivní a kritickou morálkou*, tzn. morálkou, kterou společnost aktuálně akceptuje a morálkou představující obecné morální principy. (Hart se netají tím, že je zastáncem liberálních principů, které zde podrobuje kritice.) Proto dovozuje, že společenské hodnoty a instituce, které chceme zachovat a chránit, musíme podrobit hledisku kritické morálky. Podle něj právě tuto distinkci lord Devlin nečinil a za obecně žádoucí morálku vydával tu, která ve společnosti aktuálně vládla a byla ve vztahu k homosexualitě zatížená předsudky. Hart v této souvislosti podává kritiku morálního konservatismu a populismu.¹⁴

Úkol č.8a)

Hart si na pozadí sporu s lordem Devlinem klade tyto otázky, na základě kterých hledá odpověď na to, zda by mělo právo sloužit jako prostředek k prosazování morálky.

¹³ Viz k tomu HART, H.L.A. *Právo, sloboda a morálka*. Bratislava: Kalligram, 2003, s.72.

¹⁴HART, 2003, op.cit., s. 91-101.

- a) Stačí skutečnost, že určité jednání je podle běžných měřítek označeno za nemorální, na zdůvodnění toho, aby se stalo trestným činem?
b) Je morálně přípustné vynucovat právem morálku jako takovou?
c) Měla by být nemorálnost jako taková trestným činem?¹⁵

Na základě uvedeného sporu se pokuste vysvětlit, jakou odpověď na tyto tři otázky dává ve svém eseji Hart.

Ke které straně sporu se přikláníte? Zdůvodněte svoji pozici.

Úkol č.8b)

Otázka, zda má právo sloužit k prosazování morálky, vyvolává velmi kontroverzní diskuze v případě trestání pedofilie. Určitá skepse panuje také v souvislosti s trestáním domácího násilí.

Pokuste se odhadnout, jaké by bylo v těchto otázkách Hartovo řešení?

Jaký je váš názor na právní řešení těchto problémů?

2.3.2 Vztah práva a morálky: oddělující teze.

Druhá názorová skupina zastává *tzv. oddělující tezi*, čímž popírá nutnost vztahu mezi právem a morálkou. Jejimi stoupenci jsou především právní pozitivisté.

(Tomuto problému je více věnována pozornost v kapitole o pozitivním právu a právním pozitivismu.) Na tomto místě je nutné uvést, že za radikálního stoupence této teze je považovaný *H. Kelsen a stoupenci právního normativismu*. Kelsen odmítá připisovat normativitě práva morální znaky. Z normativního hlediska není mezi právem a morálkou žádná souvislost. Podle něj je mezi nimi takový rozdíl, jaký je mezi tím, co má objektivní (racionálně-logickou) povahu a tím, co je subjektivní a tudíž se racionálně nedá zdůvodnit.

Zastánci oddělující teze nepopírají, že právo je a má být samo o sobě morální. Tuto kvalitu podle nich však dosahuje právě dodržováním právních forem, které garantují funkčnost, tudíž i funkčnost (správnost) obsahu, který vyjadřují. (Více k tomuto problému v kapitole věnované právnímu formalismu.)

V současném období můžeme na půdě právního pozitivismu rozlišit celou řadu přístupů usilujících o „zmírnění“ oddělující teze, které lze v zásadě rozdělit do dvou velkých skupin: *tzv. exkluzivní právní pozitivisté*, kteří v principu setrvávají na oddělující tezi a *tzv. inkluzivní právní pozitivisté*, kteří připouštějí např. roli morálních argumentů při zdůvodňování a ospravedlňování platnosti práva.

2.4 Současné tendence v pojetí vztahu práva a morálky.

V první kapitole jsme již naznačili, že dnešní pokusy o návrat právní filozofie na půdu právní vědy vedou hlavně v německém prostředí k *právní etice* jako učení o správném

¹⁵ HART, 2003, op.cit., s. 39-49.

(hodnotově orientovaném) právu. Hlavní otázkou není již to, zda je nebo není tento vztah nutný, ale jak má fungovat v současných podmínkách post-industriální společnosti. Jde o společnost, ve které společenské a tudíž i morální vztahy procházejí radikální strukturální proměnou.

K diskuzi a přemýšlení:

Francouzský filozof a sociolog *Gilles Lipovetský (1944)* ve svých pracích spojuje příčiny proměny dnešní morálky kupříkladu:

*-s faktem, že morálka v moderní (pluralitní) společnosti přestává plnit roli sjednocující síly;
-končí tradiční představa o dobrém-spravedlivém životě, přestávají se cíleně pěstovat ctnosti a zodpovědnost, formalizuje se přijímání základních povinností, atd.*

-askenze a zdrženlivost je nahrazena požitkářstvím, nastupuje svět konzumu, který je měřítkem našeho blahobytu a dobrého života; nastupuje morálka konzumu, marketingu, módy, atd.

-to vede k zintenzivnění prožívání času; chceme intenzivně zažívat přítomnost, zažít něco adrenalinové, dobrodružné;

-prohlubuje se individualismus, úcta k sobě samému je nahrazena kultem hygieny a zdraví; pěstování vůle a disciplíny je nahrazeno schopností být flexibilním a mobilizovat své síly;

- rozvoj biomedicínských technologií podporuje iluzi bezbolestného života a věčného mládí, mění hodnotu života, který se stává materiálem, který lze vylepšit, změnit jeho genetické danosti, atd.

- rozvoj nových komunikačních technologií destrukuje přirozenou komunikaci a tím i soukromí a intimitu;

-to vede k tomu, že lidé zaměňují skutečný život za virtuální, čímž se odcizují světu, jiným lidem ale i sobě samým;

-přestáváme mít potřebu sdružovat se; kolektivním cílem je jen uspokojení našeho narcistického ega (proto je otázkou, zda jsme schopni budovat pevné rodinné vztahy či trvajících demokratickou občanskou společnost).

Viz k tomu více LIPOVETSKÝ, Gilles. *Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů.* Praha, 1999.

Někteří autoři poukazují na to, že právo na tuto novou situaci reaguje procesy *od-moralizování a re-moralizace*.¹⁶

Od –moralizováním se má na mysli upuštění od potrestání kupříkladu takových činů, které byly ve společnosti hodnoceny jako nemorální na základě různých předsudků či ideologických představ (homosexualita, prostituce, příživnictví, apod).

Re-moralizace neznamena obnovování nějakých starých morálních konceptů v nových formách, ale jde o větší zaměření se na ochranu základních práv, svobodu a rovnost ve všech oblastech právní regulace. Příkladem může sloužit trestání domácího násilí, přechovávání dětské pornografie. Za re-moralizační lze označit všechny tendence, které vedou k posilování garance a ochrany práv spotřebitelů, dětí, menšin, ale i například otců podílet se na výchově dětí, apod.

¹⁶ Viz k tomu LUF, Gerhard. *Grundfragen der Rechtsphilosophie und Rechtsethik.* Teil III. Wien:Manz, 2003, s.51-54.

Vztah práva a morálky velmi specifickým způsobem dnes aktualizují problémy, které řeší současná bioetika vlivem velmi dynamického rozvoje a uplatňování biomedicínských technologií. Jedná se o celou řadu otázek spojených s reprodukční medicínou, s uplatňováním genetických poznatků v medicíně (prenatální diagnostika, klonování, embryonální výzkum, atd.), ale i dárcovstvím orgánů či umíráním. Právo se ve vztahu k řešení těchto problémů dostává do velmi zvláštní situace, kdy má řešit konflikty, které jsou lékařskou vědou a praxí chápány jen jako etické problémy.

Na základě této kapitoly byste měli umět zodpovědět následující otázky:

- *Co je to morálka?*
- *V čem spočívá rozdíl mezi morálkou a etikou?*
- *Co řeší etika ctností?*
- *Co řeší deontologická etika?*
- *Co řeší konsekvencialistické etiky a etika vycházející z utilitarismu?*
- *V čem se shoduje právo a morálka?*
- *V čem se liší právo od morálky?*
- *Vysvětlit vztah práva na základě tzv. spojovací teze a oddělovací teze.*
- *Co znamená Jellinekův výrok, že právo není nic jiného než etickým minimem?*
- *Jak chápe vztah práva a morálky H.L.A.Hart?*
- *Co je podstatou sporu Harta s lordem Devlinem?*
- *Které společenské problémy aktualizují dnešní diskurs o vztahu práva a morálky?*